

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11187756>

MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY JAVOBGARLIK TUSHUNCHASI, MAZMUNI VA MOHIYATI

Aslbek Fayzullayev

O‘zMU “Huquqiy fanlar”

kafedrası izlanuvchisi

O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasining 12-bobi jamiyatning iqtisodiy negizlari deb nomlanib 65-moddasida iqtisodiyotining negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etishi, barcha turdagi mulk shakllarining teng huquqliligi va huquqiy jihatdan har tomonlama himoya qilinishi ta’minlanishi belgilab qo‘yilgan¹. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi mulkni nobud qilish yoki unga zarar yetkazishni jinoiy-huquqiy himoya qilish mexanizmlarni belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 173-moddasi o‘zganing mulkini qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish uchun jinoiy javobgarlikni belgilaydi.²

Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazishning **ijtimoiy xavfliligi** shundaki, mulkni nobud qilish yoxud unga zarar yetkazish oqibatida o‘zganing mulkiga moddiy zarar yetkaziladi va natijada mulkdor moddiy qimmatliklardan, o‘zining shaxsiy mulkidan, undan tegishliligicha foydalanishdan mahrum bo‘ladi. Jinoyat **ob’ekti** o‘zganing mulkidir. **Predmeti** moddiy qiymatga ega bo‘lgan ko‘char va ko‘chmas mulklar bo‘lishi mumkin.³

Shu bilan birga, nobud qilinishi yoki zarar yetkazilishi natijasida Jinoyat kodeksining boshqa moddalari bilan javobgarlik nazarda tutilgan predmet va ashyolar ushbu jinoyatning predmeti hisoblanmaydi. Masalan, qasddan o‘rmonni nobud qilish yoki unga zarar yetkazish, hujjat, shtamp, tamg‘a, muhr va blankalarga zarar yetkazish, temir yo‘l, dengiz, daryo, havo transporti vositalari yoki yo‘llarini yoxud harbiy mulkni nobud qilish yoki zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar⁴ bo‘yicha aybdor shaxslar qilmishi **JK 198, 227, 263 va 296**-moddalari bo‘yicha kvalifikatsiya qilinishi lozim.

Modda dispozitsiyasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘rsatilganidek, aybdorning shaxsiy mulki ushbu jinoyat predmeti bo‘lishi mumkin emas. Aybdor tomonidan jinoyat

¹ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son

² O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995-y., 1-son. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 28.03.2023-y., 03/23/826/0172-son link: <https://lex.uz/docs/-111453>

³ O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. Maxsus qism/M. Rustambaev. - Toshkent: «Yuridik adabiyotlar publish», 2021. - 744 b..

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2000-yil 15-sentabrdagi 23-sonli “Harbiy xizmatni o‘tash tartibiga qarshi jinoyatlarga oid ishlarni ko‘rish bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi qarori 5.4-bandining 5.4.3-kichik bandi,

izlarini yashirish maqsadida talon-toroj qilingan mulkni nobud qilish tegishli talon-torojlik jinoyatlari tarkibini qamrab oladi va JK 173-moddasi bo'yicha qo'shimcha kvalifikatsiya qilishni talab etmaydi. Jinoyat **ob'ektiv tomondan** o'zganing mulkini qasddan nobud qilish yoki unga ancha miqdorda zarar yetkazishda ifodalanadi. Moddiy qimmatliklardan o'z maqsadida foydalanishni nobud qilish sifatida e'tirof etish mumkin emas (masalan, davlat korxonasining fondidan noqonuniy ravishda olingan benzinni ishlatib yuborish). Aybdorning bunday harakatlari, zaruriy belgilar mavjud bo'lganda, talon-toroj qilishni tashkil etishi mumkin. Ob'ektiv tomonining zaruriy belgisi ancha miqdorda zarar yetkazish hisoblanadi. **Ancha miqdordagi zarar** deganda, bazaviy hisoblash miqdorining o'ttiz baravaridan yuz baravarigacha bo'lgan miqdordagi zarar tushuniladi. Zarar miqdori yetkazilgan moddiy zararining faktik holatidan kelib chiqib belgilanishi lozim. Agar shaxs tomonidan harakat sodir etilishi natijasida faktik jihatdan belgilangandan kam miqdorda zarar yetkazilgan bo'lsa, biroq aybdorning niyati ancha miqdorda zarar yetkazilishiga qaratilgan bo'lsa, qilmish aybdorning niyatiga qarab mulkni qasddan nobud qilish yoki zarar yetkazishga suiqasd qilish sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozim. Sharhlanayotgan jinoyat moddiy tarkibli bo'lganligi uchun ancha miqdordagi zarar yetkazilgan paytdan e'tiboran **tugallangan** deb hisoblanadi. Qilmish va kelib chiqqan oqibatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanishni aniqlash muhim hisoblanadi. Agar mulkni qasddan nobud qilish yoki zarar yetkazish natijasida ushbu jinoyat tarkibini qamrab olmaydigan oqibatlar kelib chiqsa (masalan, jabrlanuvchiga tan jarohati yetkazilsa), qilmish jinoyatlar jami bo'yicha kvalifikatsiya qilinishi kerak. Jinoyat **sub'ektiv tomondan** qasddan sodir etiladi. Aybdor o'ziga tegishli bo'lmagan mulkni nobud qilish yoki zarar yetkazish huquqqa xilofligini anglab yetadi va mulkdorga yoki mulkning boshqa egasiga ancha miqdorda zarar yetkazilishi mumkinligini ko'ra biladi va shu bilan birga bunday oqibat kelib chiqishini xohlaydi yoki bunga ongli ravishda yo'l qo'yadi yoxud ular kelib chiqishiga nisbatan beparvo bo'ladi. Mazkur jinoyat maqsadi (to'g'ri qasddan) va motivining mazmuni g'arazli hisoblanmaydi hamda qilmishni boshqa turdagi jinoyatga (masalan, qo'poruvchilikka) aylantiradiganlaridan tashqari har qandayi (bezorilik, o'ch olish, hasad, rashk va hokazo) bo'lishi mumkin. Jinoyatning **sub'ekti** o'n olti yoshga to'lgan aqli raso bo'ladi. Agar mulkni qasddan nobud qilish yoki zarar yetkazish mansabdor shaxs tomonidan amalga oshirilgan bo'lsa, unda uning harakatlari jinoyatlar majmui tariqasida JK 173-moddasi va 205-moddalari bo'yicha kvalifikatsiya qilinishi lozim. JK 173-moddasi 2, 3-qismlarida ko'rsatilgan jinoyatning kvalifikatsiya qilingan tarkibi bo'yicha jinoiy javobgarlik o'n to'rt yoshdan kelib chiqadi.¹

JK 173-moddasi 2-qismida quyidagi og'irlashtiruvchi holatlarda jinoyat sodir etganlik uchun javobgarlik ko'zda tutiladi:

¹ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi 17-moddaning ikkinchi qismi (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995-y., 1-son. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 28.03.2023-y., 03/23/826/0172-son link: <https://lex.uz/docs/-111453>

- a) millatlararo yoki irqiy adovat yoxud diniy taassublar zamirida;
- b) atrofdagilar uchun xavfli usulda;
- v) ko'p miqdorda zarar yetkazgan holda.

Agar shaxs mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazishni **millatlararo yoki irqiy adovat motivlari bo'yicha** sodir etgan bo'lsa, yoki mulkka zarar yetkazish aybdorning mulk tegishli bo'lgan o'zga shaxs yoxud ulardan biri muayyan bir irqqa, millatga yoki xalqqa tegishliligi to'g'risida sub'ektiv tasavvuri asosida sodir etilsa, mulkni nobud qilish sifatida qaralishi lozim. Aynan shaxsning ko'rsatilgan guruhga tegishliligi va an'analarni amalga oshirishi mulkning nobud qilinishi va unga zarar yetkazilishining asosiy sababi hisoblanadi. Agar aybdor sanab o'tilgan motivlar bo'yicha inson hayotiga, sog'lig'iga qarshi yoki shaxsga qarshi boshqa jinoyatlarni sodir etsa, shu bilan birga jabrlanuvchining mulkiga zarar yetkazib nobud qilsa, uning harakatlari jinoyatlar majmui tariqasida sharhlanayotgan modda bo'yicha va Jinoyat kodeksining shaxsga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi tegishli moddalari bo'yicha kvalifikatsiya qilinishi lozim. Shuni ta'kidlash zarurki, **millatlararo yoki irqiy adovatni** nafaqat shaxsning muayyan millat yoki irqqa tegishliligi bilan, shuningdek, insoniyat faoliyatining turli sohalarida aks etuvchi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan turli xil madaniyat, ijtimoiy va boshqa guruhlariga (qabila, urug') tegishliligi bilan ham ifodalash mumkin. **Diniy taassublar** – bu shaxsning muayyan guruh, diniy yo'nalish, konfessiya vakillarining norasoligi, cheklanganligi, zararliligi to'g'risidagi ob'ektiv asosga ega bo'lmagan ichki tasavvuri. Odatda, ushbu tasavvurlar diniy fanatizm, diniy g'oyalarni no-to'g'ri tushunish, zarur diniy madaniyatning mavjud emasligi bilan asoslanadi. Ushbu holatlar jazo tayinlashda inobatga olinishi mumkin, biroq ular qilmishni kvalifikatsiya qilishga ta'sir etmaydi. O'zga millat, irq yoki xalqning vakili mulkiga g'arazli, rashk va o'ch olish maqsadida tajovuz qilishni JK 173-moddasi 2-qismining "a" bandi bilan kvalifikatsiya qilish mumkin emas, aybdorning bunday harakatlari JK 173-moddasi 1-qismi bilan qamrab olinadi.

Shu bilan birga, agar ushbu millatlararo yoki irqiy dushmanlik yoxud diniy qarashlar motivi bo'yicha jinoyatni sodir etishda aybdorda ayni vaqtda mustaqil kvalifikatsiya qilish belgisini tashkil etuvchi boshqa motiv mavjud bo'lganligi ham aniqlanadigan bo'lsa, unda bular kvalifikatsiya qilishda o'z aksini topishi lozim. Masalan, mulkni atrofdagilar uchun xavfli usulda yoki ko'p miqdorda zarar yetkazgan holda nobud qilish. **Atrofdagilar uchun xavfli usulda** deganda, mol-mulkni nobud qilish yoki unga zarar yetkazishga qaratilgan harakatlarni sodir etishda katta tabiiy ofat va vayronalik yuz berishi xavfini keltirib chiqarish va insonlarning qurbon bo'lishi, inson sog'lig'i uchun xavfli holatning vujudga kelishiga sabab bo'luvchi usullardan foydalanish tushuniladi. Ularga mulkka o't qo'yish, uni portlatish, cho'ktirib yuborish, hayvonlarni zaharlash, transport halokatlarini uyushtirish va hokazo usullarni qo'llash kiradi.

Usul haqiqiy xavf tug'dirishi lozim, aks holda, aybdorning mulkni nobud qilish yoki

unga zarar yetkazishga qaratilgan harakatlari atrofdagilar uchun xavfli usulda sodir etilgan deb topilishi mumkin emas. Xavf taxminiy yoki yashirin bo‘lmasdan boshqa shaxslarning manfaatlariga zarar yetkazish muayyan holatlarda oshkora bo‘lishi lozim. Shuni ta’kidlash zarurki, sharhlanayotgan jinoyatni sodir etayotib, aybdor, sodir etayotgan harakati bilan ob’ektiv tomondan asoslangan muayyan mulkka zarar yetkazishni hamda jabrlanuvchi va boshqa shaxslarning manfaatlariga zarar yetkazayotganligini anglaganligini aniqlash lozim. Shunga e’tibor berish kerakki, agar jinoyat predmeti shaxsiy mulk hisoblanmasa, unga nisbatan ushbu jinoyatni atrofdagilar uchun xavfli usulda sodir etilishi boshqacha tartibda ko‘rib chiqiladi. Agar o‘zganing mulkini yoqish, portlatish yoki boshqa ijtimoiy xavfli usullar bilan qasddan sodir etilsa, buning natijasida o‘zganing mulkiga zarar yetkazilsa, aybdorning harakatlarini kelib chiqqan oqibatlariga qarab kvalifikatsiya qilish lozim. Agar atrofdagilar uchun xavfli usulda mulkni nobud qilish yoki zarar yetkazishga qaratilgan yoqish, portlatish yoxud boshqa harakatlar natijasida aybdorning xohish-irodasiga bog‘liq bo‘lmagan holda mulkka zarar yetkazilmasa, qilmish JK 25-moddasi 2-qismi va 173-moddasi 2-qismi bo‘yicha kvalifikatsiya qilinadi. Boshqa mulkni nobud qilish yoki zarar yetkazish o‘zga shaxslarga xavf tug‘dirmagan holda, ashyo va predmetlarni yoqib yuborish Jinoyat kodeksining tegishli moddalarida ko‘rsatilgan mulkni qasddan nobud qilganlik yoki zarar yetkazganlik natijasida kelib chiqadigan oqibatning xususiyati va darajasiga qarab kvalifikatsiya qilinishi lozim. Bunday holatlarda mulkni atrofdagilar uchun xavfli usulda nobud qilish belgisi bo‘yicha kvalifikatsiya qilishga yo‘l qo‘yilmaydi. Mulkn qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazishni alohida kvalifikatsiya qilish belgilari JK 173-moddasi 3-qismida berilgan. Bular:

a) xizmat yoki fuqarolik burchini bajarishi munosabati bilan shaxsning yoki uning yaqin qarindoshlarining mulkiga nisbatan;

b) uyushgan guruh yoki uning manfaatlarini ko‘zlab mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish. Aybdor qilmishini JK 173-moddasi 3-qismining “a” bandi bo‘yicha kvalifikatsiya qilish uchun o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ikki element mavjud bo‘lishi lozim:

- ◆ jinoyat shaxs yoki uning yaqin qarindoshiga nisbatan;
- ◆ shaxs yoki uning yaqin qarindoshi o‘z xizmat yoki fuqarolik burchini bajarishi munosabati bilan sodir etiladi.

Yaqin qarindoshlar ota-ona, aka-uka va opa-singillar, bolalar, shu jumladan farzandlikka olinganlar, nevaralar, shuningdek, er-xotinning ota-onasi, aka-ukasi va opa-singlisi hisoblanadi. Yaqin qarindosh sifatidagi shaxslar ro‘yxati qonunchilikda aniq belgilangan bo‘lib, ularni kengaytirishga yo‘l qo‘yilmaydi. Boshqacha aytganda, ushbu guruhga kirmaydigan boshqa shaxslar va sharhlanayotgan jinoyatning ularga qarshi sodir etilishi ularning yaqin qarindosh deb hisoblanishiga olib kelmaydi. **Xizmat burchi** – bu davlat, xususiy yoki boshqa (nodavlat) belgilangan tartibda ro‘yxatdan o‘tkazilgan va faoliyati qonunchilikka zid kelmaydigan tashkilot va

korxonalar bilan tuzilgan mehnat shartnomasidan kelib chiqqan holda shaxsning o'z xizmat (mehnat) vazifalari doirasiga kiradigan faoliyati doirasidir¹. **Fuqarolik burchi** – bu fuqaro tomonidan uning zimmasiga qonun bilan maxsus yuklatilgan majburiyatlarning amalga oshirilishi, shuningdek, boshqa ijtimoiy foydali harakatlar sodir etilishi (tayyorlanayotgan jinoyat to'g'risida yoxud qidirilayotgan shaxs turgan joy haqida hokimiyat organlariga xabar berganligi)².

JK 173-moddasi 3-qismining “a” bandidagi jinoyatni kvalifikatsiya qilishda ushbu harakatlar shaxsning xizmat yoki jamoat majburiyatlarini bajarish vaqtida yoxud boshqa vaqtda sodir etganligi ahamiyat kasb etmaydi. Jinoiy qilmish uning o'z majburiyatlarini bajarishi bilan bog'liq ravishda sodir etilganligini aniqlash muhimdir. O'zining xizmat yoki fuqarolik burchini qonuniy asoslarda bajarayotib, mulkni qasddan nobud qilgan yoki unga zarar yetkazgan shaxsning harakati JK 173-moddasi 3-qismi “a” bandi bo'yicha kvalifikatsiya qilinadi. Agar shaxsning harakatlari huquqqa xilof (masalan, xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilish) bo'lsa, aybdor bunday harakatlarga javob tariqasida jinoyat sodir etsa, aybdorning harakatlarini JK 173-moddasi 3-qismining “a” bandi bilan kvalifikatsiya qilish mumkin emas. Jinoyat jabrlanuvchi o'z huquqiy harakati asosida xizmat yoki fuqarolik burchini amalga oshirishiga to'sqinlik qilish maqsadida, ya'ni jabrlanuvchi o'z burchini bajarishidan oldin yoki bunday burchni bajarganligi uchun o'ch olish motivi bilan sodir etiladi.

Aybdorning harakatlarini kvalifikatsiya qilishda jinoyatchi tomonidan jabrlanuvchi yoki uning yaqin qarindoshi tomonidan xizmat yoki fuqarolik burchlari bajarilayotganligini anglab yetganligiga alohida e'tibor berish lozim. Agar jabrlanuvchi o'z xizmat yoki fuqarolik burchini bajarayotganligi aybdorga ma'lum bo'lmasa, mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish tariqasida kvalifikatsiya qilinishi mumkin emas. Qonun aybdor o'z xizmat yoki fuqarolik burchlarini bajarayotgan shaxsning mulkiga qarshi harakat qilayotganligi va aynan shu munosabat bilan uning mulkiga tajovuz qilayotganligini anglab yetgan deb taxmin qiladi. JK 173-moddasi 3 qismining “a” bandiga ko'ra jabrlanuvchi yoki uning yaqin qarindoshi o'z xizmat yoki ijtimoiy burchlari sohasiga kiruvchi harakatlarni qachon sodir etganligidan va ushbu harakatlarni sodir etgandan so'ng qancha vaqt o'tganligidan qat'i nazar jinoiy javobgarlik kelib chiqadi. JK 173-moddasi 3-qismining “b” bandida ko'rsatilgan alohida kvalifikatsiya qilinadigan belgi, oldin sharhlangan belgini so'zma-so'z takrorlaydi va ushbu jinoyatga nisbatan hech qanday maxsus o'ziga xos xususiyatlarga ega emas. **Sharhlanayotgan moddaning 4-qismida** rag'batlantiruvchi norma nazarda tutilgan bo'lib, unga muvofiq yetkazilgan moddiy zarar qoplangan taqdirda ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo qo'llanilmaydi.

¹ Qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Qasddan odam o'ldirishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida”gi 2004 yil 24 sentabrdagi qarori. 9-band,

² Qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Qasddan odam o'ldirishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida”gi 2004 yil 24 sentabrdagi qarori. 9-band,

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil. O‘zbekiston.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy veb sayti. link: <https://stat.uz/uz/default/choraklik-natijalar/21516-2022#yanvar-dekabr>
3. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi(2023-yil 28-martgacha o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan.)/ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1995-y., 1-son. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 28.03.2023-y., 03/23/826/0172-son link: <https://lex.uz/docs/-111453>
4. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharhlar. Maxsus qism/M. Rustambaev. - Toshkent: «Yuridik adabiyotlar publish», 2021. - 744 b..
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlari www.sud.uz
6. Fayzullayev A. M. U. O ‘ZGALAR MULKINI TOVLAMACHILIK YO ‘LI BILAN TALON-TOROJ QILISH JINOYATLARI UCHUN JAVOBGARLIKNING AYRIM MASALALARI //GOLDEN BRAIN. – 2023. – T. 1. – №. 11. – C. 110-116.
7. Fayzullayev A. DAVLAT XARIDLARI SOHASIDA SODIR ETILGAN KORRUPSION JINOYATLAR UCHUN JAVOBGARLIKNI TARTIBGA SOLUVCHI QONUN HUJJATLARINING XORIJIY HUQUQIY TAHLILI //Academic research in educational sciences. – 2023. – T. 5. – №. NUU Conference 2. – C. 787-796.